

LES ÚLTIMES TRINXERES DE L'EBRE

14 de març de 2010

Itinerari: Camposines, les Deveses i Corbera d'Ebre

Tema: El cicle de la SEAS ens porta a un dels camps de batalla més emblemàtics de la guerra d'Espanya: l'Ebre. A les seves ribes van tenir lloc de juliol a novembre de 1938 uns enfrontaments, que van decidir la sort de la contesa i on la República va perdre les seves millors forces de xoc. Des de fa uns anys amb el suport del COMEBE i del Memorial Democràtic s'estan condicionant moltes restes i construint una xarxa de centres d'interpretació monogràfics a diverses poblacions: Vilalba, Corbera, Batea, Bot...

El Memorial de les Camposines, als peus de l'ermita de Sant Bartomeu, d'origen Templer, va ser erigit per homenatjar tots els combatents de la batalla de l'Ebre. Totes les fotos són de David Tormo.

El 25 de juliol de 1938 va començar la que fou la batalla més dura i sagnant de tota la Guerra Civil.

Amb l'objectiu d'alleujar la pressió franquista sobre València i millorar la imatge pública de la República, tant a la seva rereguarda com a l'estranger, l'Exèrcit de l'Ebre va emprendre la que seria la darrera gran ofensiva militar de l'Exèrcit Popular de la República.

En un sol dia, les seves unitats van travessar el riu Ebre i es van endinsar fins a les portes de Gandesa i Vilalba dels Arcs. La ràpida reacció dels comandaments franquistes, enviant reforços des d'altres fronts per aturar l'ofensiva, i la manca de mitjans de les tropes republicanes aviat van aturar l'embranchida inicial.

Després d'una setmana de durs combats sense aconseguir nous guanys per a la República, l'Exèrcit de l'Ebre va rebre l'ordre de defensar els territoris conquerits, cedint la iniciativa militar a l'Estat Major franquista.

Recolzats en una profunda línia defensiva, que s'estenia des de Gandesa i Vilalba dels Arcs fins al riu, amb la successió de trinxeres i fortificacions a cada turó i serralada, les tropes republicanes van resistir les ofensives franquistes durant més de tres mesos. La seva tenacitat i resistència, esmerçats en una batalla de desgast, queda patent en el fet que, per reconquerir el que havien perdut en un sol dia, les tropes franquistes hi haguessin d'esmerçar cent dies de durs combats.

Les biografies de nou combatents, d'ambdós bàndols, ens recorden com la guerra arrossega homes de diferent origen i condició en la seva barbàrie.

Setanta anys després, els camps i serres de la Terra Alta i la Ribera d'Ebre, escenaris d'aquells combats, encara conserven les petjades de la batalla.

Des de l'any 2001 el Comebe (Consorti Memorial dels Espais de la Batalla de l'Ebre) treballa per recuperar els escenaris d'aquella batalla.

Itineraris de la visita

1. El memorial de les Camposines

Les Camposines és el nom d'una partida agrària dels termes d'Ascó i la Fatarella on conflueixen les carreteres que enllacen les poblacions riberenques amb la Terra Alta i la resta de l'Estat.

Per la seva importància estratègica, donat que permetien l'arribada d'homes i proveïments des del riu fins a la línia de front republicana, la seva conquesta fou un dels objectius prioritaris dels comandaments franquistes.

A prop d'aquest nus de comunicacions s'alça l'ermita de Sant Bartomeu, que fou fortificada durant la batalla i on, durant un temps, s'instal·là un dels llocs de comandament de les unitats republicanes. La seva ubicació i el seu paper durant la batalla van decidir al Comebe a instal·lar-hi un dels seus equipaments: el Memorial de les Camposines, que també acull l'ossera

on es dipositen les despulles dels combatents que, encara avui dia, es poden trobar en algunes de les serralades de la zona.

El Memorial vol ser un homenatge a tots aquells homes que van combatre a l'Ebre, sense distincions d'ideologia o bàndol. Per fer-ho, s'hi recullen les biografies d'alguns combatents, il·lustrant així la diversitat d'orígens, condicions i formació política dels milers d'homes que van lluitar i morir al front de l'Ebre.

2. El camí dels Montagudells

Des de les Camposines es pot arribar fins a la Fatarella per un dels antics camins d'accés a aquella població (el 1938 no existia l'actual carretera i era una de les principals vies de comunicació).

Aquest camí ascendeix des del pla de les Camposines fins als 480 metres, travessant el crestell de la serralada. Al llarg del camí, encara es poden observar, parant una mica d'atenció, les restes de les trinxeres que el protegien.

Paga la pena, per al caminant que ho desitgi, aturar-se i seguir les restes d'aquestes fortificacions, avui malmeses pel pas del temps, per copsar la duresa de les condicions de la batalla. Centenars de metres de trinxeres excavats amb la força de pics i pales, que foren testimoni d'alguns dels combats més durs i violents de la batalla.

El refugi de les Devees, excavat sobre les restes d'un forn de calç, és el més gran que es conserva al front de l'Ebre.

A les Deveses també es conserva una de les trinxeres defensives, amb seva tradicional forma de ziga-zaga, que van excavar els soldats republicans.

3. Espai històric de les Deveses

Ubicat a les proximitats de la Fatarella, aquest espai, recuperat pel Comebe, inclou una secció de trinxeres, amb la seva tradicional forma de ziga-zaga, i un refugi utilitzat pels seus defensors, tant per descansar com per protegir-se dels bombardeigs.

Per la seva ubicació, aquest espai va formar part de les darreres línies de defensa de les tropes republicanes, protegint la seva retirada a primers de novembre de 1938.

4. Quatre Camins

Prop de Vilalba dels Arcs es troba l'encreuament de Quatre Camins. Aquest fou l'escenari d'un dels episodis més tràgics de la batalla, quan el 19 d'agost de 1938 els homes del Terç de Nostra Senyora de Montserrat, van ser pràcticament aniquilats en fracassar l'assalt a la Punta Targa.

Els requetés del Terç (l'única unitat formada exclusivament per catalans de l'exèrcit franquista) va perdre la major part dels seus efectius aquella jornada. En memòria d'aquells fets, la Germandat del Terç va recuperar aquell espai durant els anys seixanta i, encara avui dia, hi duu a terme actuacions de conservació i la seva trobada anual per recordar els companys caiguts en la defensa de Vilalba dels Arcs.

5. El Poble Vell de Corbera d'Ebre

Les restes del que fou Corbera d'Ebre, bombardejat el mateix 25 de juliol per la Legió Córdor, s'han convertit en un homenatge a totes les víctimes d'aquella batalla i a tot el territori que en fou escenari.

Des de 1998 el Patronat del Poble Vell ha treballat per restaurar i conservar les restes del que fou l'antiga població, respectant els estralls de la guerra i evitant la seva degradació.

Avui per avui, igual que ho és Belchite, és un dels pocs testimonis de la barbàrie de la guerra i dels seus efectes sobre la població civil.

David Tormo
SEAS, març de 2010

Al capdamunt dels Quatre Camins, la Germandat del Terç de Montserrat va erigir aquest monument en memòria dels seus caiguts.

L'excursió i els indrets

L'excursió es farà en dos trams. El primer des de Camposines fins a les Devees, camí de La Fatarella, i el segon des de Quatre Camins fins a Corbera d'Ebre.

Poble Vell de Corbera d'Ebre

Situat al capdamunt del turó de la Montera, resta com a símbol mut de la tragèdia d'aquest conflicte. El visitant, en passejar avui per les restes dels carrers i entre les cases destruïdes, podrà contemplar l'Abecedari de la Pau que reuneix l'obra d'artistes plàstics i de poetes i escriptors, en un intent de lluitar contra la barbàrie de les guerres a partir de la força que tenen les paraules. Hi podeu localitzar diversos artistes, escriptors i escriptores de municipis veïns de Sant Just Desvern com és el cas de la santfeliuena Joana Raspall

Església del poble vell de Corbera. Foto de Jordi Amigó

Centre d'interpretació 115 Dies

115 dies (25 de juliol a 15 de novembre) són els que va durar la batalla de l'Ebre. Amb aquest nom ha estat batejat el Centre d'Interpretació que fa de centre de la xarxa de petits espais monogràfics escampats per diversos pobles del territori on va tenir lloc la batalla. Aquest centre, inaugurat a final de l'any 2008 pel president de la Generalitat, explica amb modernes pantalles tàctils la progressió dels fronts de ba-

talla, reproduceix amb una escenografia molt acurada l'ambient dels combatents i mitjançant un audiovisual presenta el testimoni viu de les persones que van patir els efectes directes dels enfrontaments i la dura postguerra. Tot plegat amb una presentació excel·lent de materials autèntics retrobats durant dècades als espais de la batalla de l'Ebre per veïns i veïnes que es van dedicar a recollir-los, en algunes ocasions com a mitjà de supervivència.

SANTJUSTENCS A L'EBRE

Són diversos els santjustencs de naixement i d'adopció que van lluitar a l'Ebre. Alguns es van quedar en aquesta terra per sempre, d'altres en van sortir molt mal ferits, i una minoria va sobreviure. Els noms de Juan Guasch, Vicenç Albert, Sr. Garcia, Joaquim Company, Pere Culla, són només una mostra de veïns de la nostra població que van passar i lluitar en aquesta batalla ara fa 71 anys.

Un d'ells Joaquim Company i Roldan mentre estigué mobilitzat va prendre unes notes, que posteriorment desenvoluparia, i que finalment convertiria en un llibre titulat *Sis anys fora de casa 8-3-1938 / 14-6-1942*, el qual veié la llum l'any 1999 coincidint amb el 60 aniversari del final de la guerra. Alguns dels seus paràgrafs són estremidors i posen de relleu el poc valor que té la vida humana en una situació com aquesta. Res millor que llegir les seves paraules per cloure aquests fulls informatius que ens guiaran al llarg del nostre itinerari:

El fatídic dia 13 de setembre (Serra de Cavalls)

Encara que no se sentia res, sempre estàvem recelosos del que podria venir, ja que de bo no en podíem esperar res i algun ensurt era l'únic que podíem rebre estant on estàvem, si no teníem la sort que s'acabés la guerra. I aquesta possibilitat quedava tan lluny que tampoc no valia la pena pensar-hi.

L'altra oportunitat d'abandonar el front era que et ferissin amb una d'aquelles ferides que en deien de sort, que, tot i que no tenien gaire importància, eren suficients perquè et portessin a l'hospital; però això era demanar molt i quan en ferien un, moltes vegades era per quedar

desgraciat per sempre més.

Així és que l'única possibilitat de sortir d'allà amb vida era que t'acompanyes la sort durant els dies que hi hagués més perill, que altra cosa no es podia demanar.

La tranquil·litat no havia de durar tot el dia, ja que a mig matí l'artilleria dels nacionals va tornar a actuar sobre les nostres posicions i els seus voltants. Vam creure que, com moltes altres vegades, dispararien uns moments i després ja no se sentirien més, però el fet era que, en lloc d'anar a menys, cada vegada se sentia més soroll i els obusos explotaven més a prop.

Aviat va aparèixer l'aviació i llavors sí que ja va ser qüestió d'amagar-nos bé dins els refugis, ja que les bombes i els obusos queien com si res [...]. Però, com que tots estàvem prou neguitosos, va ser en Fontanet i després en Morera els qui es

van alçar i van sortir a fora, i seguidament ho vam fer jo i en Culla, que ens vam animar a sortir darrere d'ells.

Havia passat l'instant just per arribar en Fontanet a dalt, quan va esclatar un obús a la boca del refugi, amb una gran explosió. No sé com va ser, però en Culla i jo ens vam tornar a trobar dins el refugi, però ara de cara a dintre i quasi sense poder respirar, de la pols que ens havia arribat a entrar a dins de la boca.

L'amic Fontanet havia quedat mort al peu mateix del refugi, vam suposar que rebotat interiorment de resultes de l'expansió de l'obús, ja que no estava gens desfigurat «*4a Cia. 5è Bon. 45 Div.*».

Jordi Amigó
SEAS, març de 2010

Centre d'Interpretació 115 Dies. Foto de Jordi Amigó.